

Jiří Čermák

Divoký západ II.

Muži víry

Jiří Černík

Divoký západ II.

Muži víry

Nakladatelství Libri
Praha 2002

© Jiří Černík, 2002

© Libri, 2002

ISBN 80-7277-124-8

Obsah

Slovo úvodem	7
VÝCHODNÍ POBŘEŽÍ	10
Puritáni a separatisté	10
Presbyteriáni	13
Baptisté	17
Episkopálci a metodisté	20
Kvakeři	27
Moravští bratři	32
NA ZÁPAD OD MISSISSIPPI	40
Katolické misie	40
Protestanti	53
MORMONI	63
Počátky hnutí	63
Dějiny osídlování Utahu	84
Doktrína hnutí	108
Pár slov na závěr	118
Seznam literatury	124

Slovo úvodem

Tato útlá knížka pojednává o zajímavém fenoménu, se kterým se setká i dnešní návštěvník amerického Západu: se silnou religiozitou mezi místním obyvatelstvem. Toto hluboké náboženské cítění se projevuje nejen pravidelnými návštěvami kostela, ale i značným počtem větších či menších náboženských skupin, které se výrazně odlišují svým názvem, vnitřní organizací a teologickými koncepty. Abychom lépe porozuměli této neobvyklé rozmanitosti, musíme se alespoň nakrátko vrátit do doby, kdy první Evropané vstoupili na půdu nynějších Spojených států.

I když za pozdějšího osídlování Ameriky byla drtivá většina imigrantů motivována představou materiálního prospěchu, převážná část přistěhovalců během sedmáctého století přicházela z ryze náboženských důvodů. Sem pochopitelně v první řadě patří takzvaní „poutníci“ (*Pilgrims*), kteří po konfliktu s anglikánskou církví odešli z Anglie, krátce se zdržovali v Holandsku, a když se jim v roce 1620 naskytla příležitost, odjeli do Nového světa. Loď *Mayflower*, na jejíž palubě se nacházelo kolem stovky mužů, žen a dětí, měla za cíl Jamestown ve Virginii. Během podzimních bouří se však odchýlila od původního směru a přistála v dnešním Massachusetts.

Když se podíváme na historický původ jednotlivých kolonií, zjistíme, že angličtí králové (Jakub I., Jakub II., Karel II., Jiří I. a Jiří II.) využívali amerického kontinentu k tomu, aby se systematicky zbavovali jinověrců, jinými

slovy kterékoliv náboženské skupiny, jež nebyla ochotna přijmout hegemonii anglikánské církve. Zakrátko po „poutnicích“, nazývaných také separatisty, přicestovali do Nové Anglie puritáni, v roce 1633 se na území dnešního Marylandu usídlili katolíci (lord Baltimore) a v roce 1681 dostali kvakeři k dispozici území dnešní Pensylvánie (William Penn). Díky toleranci kvakerů se do Pensylvánie později přesunuli též moravští bratři, kteří si toliko ponechali název zakladatelů této církve (odnože jednoty bratrské), ovšem ve skutečnosti byli všichni protestantští Němci. Presbyteriánští Skotové se rozhodli usídlit v pensylvánských horách.

Začátkem osmnáctého století se ve třinácti koloniích etabloují dvě hlavní, výrazně odlišné náboženské skupiny. Na jedné straně to jsou anglikáni jakožto představitelé vládnoucí třídy (angličtí aristokraté, jimž král přidelil obrovská území, a kupci, kteří si byli vědomi, že jejich obchodní úspěchy plně závisí na podpoře mocenských struktur), na druhé straně protestanti ovlivnění Luthеровým, Zwingliovým a Kalvínovým učením. Anglikáni se svou organizací a náboženskými obřady lišili jen málo od katolíků, neboť – jak čtenář možná pamatuje z hodin dějepisu – důvodem pro vytvoření této církve byl konflikt mezi anglickým králem Jindřichem VIII. a papežem Klementem VII. v otázce rozvodů. Protože papež nesouhlasil s královým dosti volným přístupem k manželskému stavu, Jindřich VIII. si s podporou parlamentu prostě založil svou vlastní církev (1534), stal se její hlavou, a na rozdíl od římskokatolické církve rozvody povolil. K jiným podstatnějším teologickým, organizačním či liturgickým změnám však nedošlo.

S rostoucí mocí anglikánů v koloniích ovšem narůstal útlak protestantských skupin, zejména baptistů ve Virginii, což zákonitě vedlo jednak k jejich osamostatňování, jednak k vytváření nových náboženských seskupení. Ten-

to proces nejen umožňovaly, ale i urychlovaly následující faktory: netolerance či dokonce útlak ze strany silnějších skupin; teologický konflikt (interpretace bible); konflikt v řešení či přístupu k současným politickým otázkám (např. otroctví); nesouhlas s vnitřní organizací církve; možnost odchodu na západ, jinými slovy na neosídlená území, kde jednotlivé náboženské skupiny mohly zakládat své vlastní osady mimo dosah silnějších či vládnoucích církví (tyto pohnutky vedly například kroky osadníků, kteří v polovině osmnáctého století pronikali do pensylvánských, virginských a karolínských hor).

Nebudeme tudíž přehánět, když řekneme, že duchovní kořeny Spojených států jsou nerozlučně spjaty s náboženstvím a se společenskou rolí, kterou sehrálo, a že celá řada pozdějších politických principů vycházela z této historické zkušenosti. Jako příklad můžeme uvést dvě zásady zakotvené v americké ústavě – absolutní svobodu náboženství a separaci státu a církve.

Náboženství se stalo duchovní podporou migrace na západ nejen v osmnáctém století, ale i po občanské válce. Osídlování neznámé země bylo totiž zcela v souladu s dramatickým osudem Izraelitů na poušti; bible během tohoto procesu sehrála nemalou roli, koneckonců i nepřátelský postoj k indiánům se ospravedlňoval nejedním citátem ze Starého zákona.

Než se pustíme do bližšího popisu náboženské situace na americkém Západě, podívejme se nejdříve na historii a charakteristické prvky nejdůležitějších náboženských skupin.

Východní pobřeží

Puritáni a separatisté

Již v polovině šestnáctého století, krátce poté, co Parlament schválil vytvoření anglikánské církve a její hlavou učinil Jindřicha VIII., se na nábožensko-politické scéně objevuje vyhraněné hnutí, jehož cílem je další reformace této instituce. V pozadí tohoto vývoje stojí skutečnost, že po odtržení od Říma nedošlo ke hlubším změnám, teologickým ani organizačním, které by odpovídaly představám tehdejších reformátorů. Toto hnutí si kladlo za cíl očistu církve, jinými slovy purifikaci, a proto se pro ně ustálilo pojmenování puritáni. Puritánské hnutí se však poměrně brzy štěpí na dvě větve, a to na původní puritány, kteří se i nadále pokoušejí realizovat své reformní úmysly, a na separatisty, kteří poznali, že jakýkoliv pokus o změnu anglikánské církve je odsouzen k neúspěchu, a proto trvají na separaci a vytvoření samostatné náboženské obce.

Jedním z nejdůležitějších důvodů, které vedly k tomuto konfliktu, bylo odmítání existující katolické struktury, neboť anglický král v zásadě zaujímal pozici papeže. Podle reformačních koncepcí separatisté odmítali církevní hierarchii a trvali na tom, že jediná nejvyšší správní autorita je místní obec či kongregace. Jejich krédo spočívalo v tom, že každá obec má právo si zvolit vlastní správu a pastora a určit vlastní formu bohoslužeb. Kongregacionalisté, jak byli tito lidé později nazýváni, byli pevně přesvědčeni, že

Písmo svaté vyjadřuje vůli boží, že je to konečná autorita v náboženských disputacích a že nedává absolutně žádné oprávnění k vytváření hierarchie, v jejímž čele stojí biskup nebo jiná osoba. Toto hnutí se oficiálně konstitovalo jakožto samostatné náboženství v roce 1580 v Norwichi a jeho hlavou se stal reformní anglikánský kněz Robert Browne. Anglikánská církev, jež byla vlastně státním náboženstvím, interpretovala separatistické hnutí nejen jako kacířství, ale přímo jako rebelii proti královskému majestátu a vyhlásila tvrdou perzekuci. Separatisté pod vedením jistého Johna Robinsona reagovali na tento stav odchodem do Holandska; v roce 1620 tvořili značnou část skupiny takzvaných „poutníků“, kteří odjeli do Nového světa.

„Poutníci“ vystoupili na břeh dnešního státu Massachusetts 21. prosince. Jen díky místním přátelsky nakloněným indiánům neskončil tento experiment tragédií, přesto skoro polovina poutníků nepřežila první zimu a mnozí další se vážně zabývali myšlenkou na návrat do Evropy nebo odchod do Jamestownu. Teprve během několika příštích let se díky houževnatosti a odhodlání jednotlivých rodin a též díky organizačním schopnostem guvernéra Williama Bradforda a kapitána Milese Standishe podařilo vytvořit fungující farmy, nebo jak se dříve říkalo, plantáže (z angl. *plant* – rostlina), a založit další osady podél pobřeží.

Pro zajímavost připomínáme, že právě poutníci dali podnět k novému, ryze americkému svátku – dni Díkůvzdání, jakožto projevu vděčnosti za přežití. Slaví se dodnes (ve čtvrtek každého čtvrtého listopadového týdne), a dá se dokonce říct, že to je vlastně nejpopulárnější svátek v USA, snad důležitější než Vánoce. (Pokud se příslušníci jednotlivých rodin chtějí sejít a musí se rozhodnout mezi Vánocemi a Díkůvzdáním, pokaždé dají přednost druhému z nich.)

Podle dochovaných zápisů existovalo v roce 1648 na pobřeží dnešní Nové Anglie 37 osad, z nichž každá měla

svůj kostel. Tyto náboženské obce udržovaly mezi sebou pravidelné styky a podílely se na řešení každodenních problémů. Jednou z nejdůležitějších otázek, které se musely rychle řešit, bylo vzdělání, a proto se již během 30. a 40. let objevují školy univerzitního typu, takzvané koleje (*colleges*): Harvardská, Yaleova, Williamsova a Amherstova. Zde je třeba připomenout, že v roce 1647 se měl Jan Amos Komenský stát rektorem Harvardské koleje, ale kvůli svému věku a politickým důvodům tuto nabídku odmítl.

Podívejme se nyní na puritány, kteří zůstali v Anglii. Zpočátku, díky smířlivějšímu postoji k anglikánské církvi, nebyli vystaveni tak tvrdé perzekuci jako jejich souvěrci separatisté. S nástupem Karla I. na trůn v roce 1625 se však jejich osud změnil. Zejména v roce 1633, kdy se stal hlavou anglikánské církve William Laud, zesílilo systematické pronásledování a mnozí puritáni dali přednost odchodu ze země. Jejich přirozeným útočištěm se stala kolonie na druhé straně Atlantiku, v sousedství separatistů. Většina puritánů však zůstala v Anglii, pronikla dokonce do dolní sněmovny Parlamentu a v roce 1642 se pod vedením Olivera Cromwella zúčastnila velké puritánské revoluce. O sedm let později byl Karel I. popraven a puritáni se stali hlavními exponenty britské vlády. Po roce 1660, kdy došlo k obnovení monarchie, ztratili na důležitosti a nakonec splynuli s ostatními protestantskými skupinami (například s kvakery, baptisty a presbyteriány).

Nás pochopitelně více zajímá role puritánů v Novém světě. Podle odhadu historiků jich mezi lety 1630–40 přicestovalo do Ameriky kolem dvaceti tisíc. Na rozdíl od separatistů, kteří se soustřeďovali v okolí města Plymouth, se puritáni usadili na březích dnešního bostonského zálivu a založili město Boston. Američané je považují za skutečné zakladatele massachusettské kolonie.

V jejich správě se zpočátku odrážely principy kongregačníchistů, ale později dochází k vytvoření v zásadě teokra-

tické vlády, v níž si puritáni udržují mocenský monopol. Jinými slovy, puritáni se pokoušeli založit náboženský stát ve stejném smyslu a podobnými prostředky, jako dnes muslimští fundamentalisté v Íránu. Infikováni jedem netolerantností, který si přivezli z Anglie, tvrdě potlačovali jakýkoliv dissent a nekonformnost. Občanské zákony byly vystřídány biblickými, každodenní život se vyznačoval zbožností, přísnou mravní disciplínou a absencí i toho nejjednoduššího druhu zábavy, například hudby a tance. „Kacíři“ byli trestáni vyhnáním, anebo dokonce smrtí.

Toto systematické zneužívání moci a náboženský fanatismus zcela zákonitě nezůstaly bez důsledků. Již v roce 1636 mladý kněz Roger Williams, jemuž za kritiku poměrů v kolonii hrozil přísný trest, odvedl celou řadu nespokojených kolonistů na jih a založil novou kolonii, nynější Rhode Island. V téže roce došlo z podobných důvodů k založení Connecticutu a později New Hampshire. (Rozčlenění Nové Anglie je snad nejlepším příkladem oněch pěti bodů, které jsem uvedl v úvodu.) Ke zlomení mocenského monopolu církevní oligarchie došlo až v sedmdesátých a osmdesátých letech sedmnáctého století, přičemž duchovní dědictví puritánů přežívalo mnohem déle. Incident s „čarodějkami“ v Salemu to jen potvrzuje.

Presbyteriáni

Název presbyterián pochází z řeckého slova *presbyteros* a znamená „starší“. Toto pojmenování se velmi brzy rozšířilo mezi skotskými protestanty, protože jejich jednotlivé náboženské obce byly řízeny radou takzvaných „starších“. Od katolické a anglikánské církve se lišili jednak organizací, jednak odmítáním náboženských symbolů. V oblasti teologie, liturgie a bohoslužeb si však zachovali celou řadu společných prvků. Presbyteriáni si například podrželi

koncept nejsvětější Trojice, Zmrtvýchvstání, Poslední večeře Páně a přijímání, a v otázkách teologických disputací považovali bibli za jedinou a konečnou autoritu.

Oficiálním zakladatelem presbyteriánské církve byl John Knox, který se seznámil s Kalvínovým učením v Ženevě a po návratu do rodného Skotska si získal značný počet stoupenců. Začátkem sedmnáctého století se Stuartovci pokoušeli toto hnutí potlačit, ovšem bez valných výsledků. Během revoluce a občanské války v letech 1642–48 presbyteriáni podporovali Olivera Cromwella a pomáhali svrhnout vládu Karla I. S obnovením monarchie v roce 1660 pak dochází k zesílené perzekuci všech neanglikánských církví, což má za následek i odchod mnohých presbyteriánů do kolonií za oceánem. V roce 1706 irský presbyteriánský kněz Francis Makemie založil první náboženskou obec ve Philadelphii a o deset let později vzniká synod čtyř presbyterií (náboženských obcí). Z hlediska organizačního můžeme tedy říci, že presbyteriáni převzali základní prvky od kongregacionalistů. Po americké revoluci se presbyteriáni konstituovali pod jménem *Presbyterian Church in the USA*. Jejich jednota však byla vystavena značnému tlaku, a to hned z několika různých stran.

I když pensylvánská kolonie byla známa svou náboženskou snášelivostí (díky kvakerům), anglické koloniální úřady, reprezentované většinou anglikány, příliš velkou tolerantností neoplývaly, zejména vůči nově příchozím imigrantům ze Skotska a Irska. Skotové řešili tento problém po svém – odchodem na západ do pensylvánských hor. Výsledek tohoto mnohaletého procesu se projevil na začátku devatenáctého století, kdy se v rámci presbyteriánské církve začaly vyhraňovat dvě skupiny, východní a západní. Důvod pro tuto diferenciaci je zcela pochopitelný; vychází z odlišného způsobu života. Zatímco na Východě byl veřejný život až do revoluce silně ovlivňován přítomností Angličanů jakožto vládnoucí třídy na jedné

straně a relativně vyspělým kulturním životem na straně druhé, na tehdejší Západě (západní Pensylvánie, Ohio a Kentucky) si osadníci vládli sami a vzdělanost a kultura byly jako ve všech „pohraničních“ oblastech na poměrně nízkém stupni. Tato skutečnost pak vedla ke konfliktu v otázce jmenování či vysvěcování pastorů a kazatelů. Zatímco východní strana vyžadovala klasické vzdělání z některé východní univerzity, západní strana v důsledku omezeného přístupu ke školám trvala na praktičtějším řešení – na jmenování schopných a mravně přijatelných členů z příslušných presbyterií. Tento konflikt skončil odtržením západní strany a vytvořením takzvané Cumberlandské presbyteriánské církve v Kentucky (*Cumberland Presbyterian Church in Kentucky*) v roce 1810.

K dalšímu štěpení dochází v polovině 19. století pod vlivem veřejné debaty o otroctví. Severní presbyterie je odmítají tolerovat, avšak jižní obce se konformují a nemíní proti němu veřejně vystoupit. V roce 1858 se tudíž „Seveřané“ oddělují a zakládají Presbyteriánskou církev v Severní Americe (*Presbyterian Church of North America*). Teprve o sto let později došlo ke spojení jednotlivých frakcí a k obnově jednotné církve pod novým jménem *United Presbyterian Church in the USA* (Spojená presbyteriánská církev v USA). V roce 1967 jsme svědky první revize presbyteriánské doktríny od doby, kdy byla tato církev založena (tedy od roku 1706). Podle nového kréda se presbyteriáni mají aktivně zapojovat do řešení společenských problémů, zejména chudoby, udržování míru a rasové integrace. Snad nejdůležitější bod této nové orientace je teologický: odmítá neomylnost bible a dovoluje výzdobu kostelů, například obrazy ze života Krista a různé biblické výjevy.

Role, kterou tato církev sehrála při budování Spojených států, je jednoznačně pozitivní. Někteří historikové jsou dokonce přesvědčeni, že americká revoluce byla vlastně revoluce presbyteriánská. Tato teorie se opírá o skutečnost,

že celá řada organizačních a politicko-administrativních prvků, které se objevily v americké ústavě, byla ovlivněna vnitřní organizací presbyteriánské církve. Například rada starších se skládala z vysvěcených kněží i laiků a na základě plně demokratických principů měly obě tyto skupiny stejná práva jak při hlasování, tak při řešení vnitřních problémů. S presbyteriány americká ústava též převzala některé prvky římského práva, kterému Skotové dávali přednost před anglickým. Na Prohlášení nezávislosti z roku 1776 se nachází jeden podpis duchovního, jistého Johna Witherspoona, který v té době patřil k předním představitelům presbyteriánské víry.

V pustině pohraničních oblastí přispěli presbyteriáni nemalou mírou k civilizačnímu pokroku mezi osadníky, a to nejen slovem božím v oblasti morálky, ale i jakožto mravní autorita v případech právních sporů. V nepřítomnosti sekulárních úřadů vystupoval místní kazatel nebo pastor (duchovní hlava příslušné presbyterie) velmi často v roli soudce. Jediný negativní prvek, který bychom mohli této církvi vytknout, byl pocit jisté nadřazenosti, zřejmě způsobený poměrně vysokým vzděláním presbyteriánských duchovních. Projevoval se ve dvou oblastech: v případě jmenování kazatelů a pastorů, což vedlo ke zmíněnému odtržení západní části, a v nezájmu o získávání nových věřících. Navíc nepružná ortodoxní teologie a suchá liturgie se nesetkávaly s příliš velkým pochopením ze strany osadníků, což mělo za následek postupný růst popularity baptistů. Na druhé straně však pevně skloubená organizace zajišťovala církvi značně stabilní mocenské postavení ve společnosti.

Baptisté

Historicky patřili baptisté k nejextrémnějšímu křídlu anglických protestantů, jmenovitě separatistů (viz kapitola Puritáni a separatisté). Pod vlivem tvrdé perzekuce ze strany anglikánské církve a královských úřadů jich většina odešla do zahraničí, převážně do Holandska. Začátkem sedmnáctého století se zorganizovali pod vedením Johna Smythe a Thomase Helwyse v Amsterdamu v samostatnou náboženskou obec. Název „baptisté“ se poprvé objevuje až v roce 1644, kdy vedení církve schválilo křest úplným ponořením příslušného věřícího do speciálně vybraného potoka nebo rybníka. Za vlády Olivera Cromwella se dostali do popředí, jako všechny ostatní protestantské církve. Po roce 1660, kdy došlo k obnovení monarchie, se jejich přítomnost v Anglii stala opět nežádoucí, značný počet baptistů se tudíž rozhodl pro emigraci do massachusettské kolonie. Kvůli svému přesvědčení, že jen dospělý člověk může být pokřtěn, se dostali brzy do konfliktu s bostonskými puritány a zakrátko se připojili ke skupině osadníků, kteří pod vedením Rogera Williamse odešli na jih a založili město Providence v nynějším státě Rhode Island.

V oblasti náboženských rituálů, liturgie a teologických principů se baptisté poměrně málo lišili od ostatních protestantů, a to s jedinou výjimkou. Jak jsem se již zmínil, baptisté věří, že jen osoba dospělá a plně obeznámená se zásadami křesťanství může přijmout křest. Tato odchylka od všeobecně platné křesťanské praxe, kterou dnes považujeme jen za kuriozitu, působila baptistům značné potíže nejen v té době ze strany puritánů, ale i později během osmnáctého století a na začátku devatenáctého století. Kvůli rozšíření a hluboce zakořeněné netolerantnosti jednotlivých náboženských skupin, zejména anglikánů,